

8

INDRE SKYLD ELLER SAMFUNDS- MÆSSIG BRØST

Af

JØRN HENRIK PETERSEN

PROFESSOR DR.PHIL.
& LIC.OECON., CENTER
FOR VELFÆRDSSTATS-
FORSKNING

og

SØREN KOLSTRUP

LEKTOR PH.D., CENTER FOR
VELFÆRDSSTATSFORSKNING,
INSTITUT FOR STATSKUND-
SKAB, SYDDANSK UNIVERSITET

Filantropien opstod i kølvandet på sondringen mellem "værdigt" og "ikke værdigt" trængende, som i den anden halvdel af det 19. århundrede signalerede et begyndende opgør med den forudgående barske enhedsforsørgelse. Det blev dog et andet tankesæt, der satte sig igennem. Flere og flere så fattigdom og nød ikke som udtryk for indre skyld, men som en følge af samfundsmæssige forhold. Dette kombineret med vanskelighederne ved at finansiere filantropien pegede mod samfundsmæssige indgreb, der fra 1891 fandt udtryk i en gradvis uddifferentiering af stadig flere grupper fra fattiglovgivningen.

Fra Børnehjælpsdagen

Fra Børnehjælpsdagen af Axel Thiess. Fra Blæksprutten 1905

Oplysningstiden lovede godt for de fattige. I 1787 blev der nedsat en kommission, som skulle finde frem til en orden, hvorved "alle virkelig Fattiges Forsorgelse, deres Beskæftigelse, som endnu kunde udrette noget, fattige Børns Underholdning og Opdragelse i Kundskaber og Arbejde, de fattige Syges Pleie og Betleriets Afskaffelse fuldkommen og med Bestandighed kunde opnaaes". Kommissionens arbejde førte til den københavnske fattigforordning af 1799. Dens sigte var at forebygge, at hjælpe den enkelte i social nød og at tage hånd om fattigdommens svøbe. Den var båret af tro på, at verden kunne forbedres gennem arbejde, stabile almisseydelse, rådgivning og forebyggelse. 1803-forordningerne for landet og købstæderne kan ses som en sidste, men svag efterdønning af oplysningstiden. De var dog i højere grad i pagt med den forudgående lovgivning.

Synet på de fattige

Efter oplysningstiden vandt et mere pessimistisk syn på de fattige frem. Gryende liberalisme og forringet national økonomi betød, at man nu så fattigdom som selvforskyldt og med rod i den enkeltes karakterbrist.

Det faldne og fordærvede menneske skulle enten lære at føre et liv vendt mod Gud eller underkastes tvangsmæssige foranstaltninger.

I den anden halvdel af det 19. århundrede vandt to andre - indbyrdes konkurrerende - syn frem. Det ene appellerede til den bedre stillede del af samfundet om at organisere et privat fattigvæsen, der for egne midler kunne hjælpe de "værdigt trængende" og styrke deres selvgøttelse, mens det offentlige skulle håndtere "døgenigte og andet godtfolk". Det var en skelnen mellem dem, "der ville, men ikke kunne", og dem, "der kunne, men ikke ville" - et stærkt moraliserende synspunkt. I det konkurrerende perspektiv så man den trængendes nød som resultat af ydre, samfundsmæssige omstændigheder. Individet var uden skyld, og det var statens opgave at yde den trængende en økonomisk kompensation for de ringe vilkår.

Den dominerende synsvinkel

Tidens dominerende mening var en blanding af de to første synsmåder, der havde den moraliserende betragtning til fælles. Frederik Stuckenberg, lærer ved straffeanstalten i Vridsløselille, skelnede i 1869 mellem dem, som stadig stod til at redde, de "værdigt træn-

“
Det faldne og fordærvede menneske skulle enten lære at føre et liv vendt mod Gud eller underkastes tvangsmæssige foranstaltninger.
 ”

gende" – en opgave for den frivillige forsorg, og dem, der bar på alvorlige karakterbrist og manglende vilje til at rejse sig igen. Det var de sidste, det offentlige fattigvæsen skulle tage sig af. Den offentlige indsats skulle rette sig mod samfundets bund, de fortabte, mens den private organisering tog sig af dem, der endnu kunne "rejses". Skellet mellem "værdigt" og "ikke værdigt" trængende blev bagtæppe for fattigdebatten i årene mellem 1869 og 1891. Skelnede man ikke, "da begaae vi paa engang en stor Uret imod de dovne og ligegyldige Fattige, som vi bestyrke i det, der er deres Livs Ulykke og Forbandelse, og imod de flittige og stræbsomme Fattige, som fordærves, naar de mærke, at Hjælpen retter sig ikke efter, hvordan man er, men hvor høit man skraaler", skrev pastor Vilhelm Munck, senere ledende sygekassemand, i 1868.

Filantropien

Filantropien blev rettet mod fattige med vilje til at rejse sig. De skulle dannes til en ansvarlig livsførelse i den gode middelstands billede. "Dertil maa det bringes, at den Deel af Fattigdommen, som kan reises og vil reises, finder en tilstrækkelig Støtte og Tilflugt hos den private Velgjørighed, saa at det officielle Fattigvæsen lidt efter lidt kun faaer med dem at gjøre, som ikke vil reise sig selv og derfor heller ikke kunne reises". Det var tanken bag Christianshavns Understøttelsesforening, der blev dannet i 1866.

I 1879 organiserede pastor Georg Schepelern ved Trinitatis Kirke en sygepleje for hjemmeboende, den begyndende menighedspleje. Motivet var at genopvække menighedernes kærlighedsgerning, at udvikle barmhjertigheden hos yderne og taknemmeligheden hos nyderne til styrkelse af menighedens tro på sig selv.

Den alternative strømning

Det blev dog på det lange sigt ikke det i første omgang dominerende perspektiv, der slog igennem.

Lægerne Emil Hornemann og F.F. Ulrik ønskede, at arbejderne dannede egne selvhjælpsforeninger, hvor medlemmerne gennem en fælles indsats løste deres problemer og blev skikkede til at tage del i det

politiske liv. Den "ansvarsløse og dovne" arbejder var ikke bragt i nød af et indre fordærv, men fordi arbejdets udbytte kun kom driftsherrerne til gavn. Det var nye toner.

Landstingsmand og godsejer J. Chr. Brinck-Seidelin fandt det urealistisk, at frivillige midler kunne sikre fyldestgørende hjælp, mens lærer og folketingsmand for Venstre Thomas Nielsen ville udvikle "et korrektiv til det frie konkurrencesystem", finde de samfundsmæssige grunde til fattigdommens opståen og myndiggøre de fattige økonomisk og politisk. Opgaven var at sikre småfolk mulighed for at deltage i deres egen frigørelse – ikke at udøve den københavnske filantropis moraliseren. Også Sjællands biskop, H.L. Martensen, argumenterede ad systemkritiske baner: "... men ligesaa lidet lader det sig negte, at den frie Concurrence har gjort langt flere ulykkelige og elendige, at Tusinder og atter Tusinder maae kæmpe en Fortvivlelsens Kamp for det daglige Brød, i hvilken de til sidst ganske bukke under for den Stærkere. Det er dette, der har fremkaldt det saakaldte 'Arbejder-spørgsmaal', der er blevet et verdensbevægende Spørgsmaal, og som er skjæbnesvangert for Samfundets Fremtid".

Alternativet får vind i sejlene

De nye tanker fik vind i sejlene, efterhånden som arbejderbevægelsen voksede frem, socialt engagerede kredse i Venstre begyndte at fatte interesse for småkårsfolks sociale vilkår, socialkonservatismen vandt gehør, gårdmændene fattede interesse for nye ideologiske vinde, og flere og flere blev mere og mere trætte af den magtkamp, der udspillede sig i form af forfættelsesstriden.

Sociale vanskeligheder blev identificeret med bestemte samfundsklassers vilkår, stilling i samfundet og deres kamp for overlevelse. Problemerne skyldtes samfundsbestemte forhold, der kunne ændres. Christen Berg, 1880'ernes hovedingeskikkelse inden for den radikale fløj af Venstre, fremhævede de fattige hædersmænd, ikke som enkeltstående individer ramt af en naturbestemt ulykke, men som personer, der til-

Den offentlige indsats skulle rette sig mod samfundets bund, de fortabte, mens den private organisering tog sig af dem, der endnu kunne rejses.

hørte bestemte samfundsklasser. Også Højre anerkendte ud fra sin tanke om en patriarkalsk orden, at nøden kunne være så stor, at den krævede en samfundsmæssig løsning.

En samfundsmæssig løsning

I Venstres bagland havde det længe gæret og sydet. Gårdmandslaget så mistrøstigt på de ugunstige forhold i arbejdsmarkedet, hvor det blev stadig vanskeligere at skaffe landarbejdere, der udvandrede i stort tal til USA eller drog ind til byen. Lønningerne steg, og salgspriserne faldt - en giftig cocktail.

Derfor var Venstre optaget af at udvikle en tilfreds arbejderstand, der forblev på landet. En landarbejderstand med egen jordlod og med ret til sikkerhed ved sygdom og alderdom blev set som et værn mod socia-

listernes og den internationale radikalismes fremmarch. Social-økonomiske og politiske motiver løb sammen til gunst for sociale reformer.

"Det onde" var flyttet fra indre skavanker hos den fattige til først den midlertidige, skæbnebestemte ulykke for sluttelig at blive knyttet til samfundets indretning. Den første diagnose plæderede for straf, den mellemste for de gode viljer og den sidste for samfundsløsninger. Kravet om at gøre skel mellem dem, der havde selvhjælpvilje, og de fortabte blev dog under forskellige former holdt i hævd. Det pegede frem mod kategorisering af de fattige og udskillelse af de værdigt trængende, som det skete ved den nye fattiglov fra 1891, loven om alderdomsunderstøttelse i 1891 og sygekasseloven i 1892. Vejen, der førte mod socialsikringsstaten, lå åben.

Foreningen til Præmiering af smaa renlige Hjem af Axel Thiess. Fra Blæksprutten 1899

Sociale vanskeligheder blev identificeret med bestemte samfundsklassers vilkår, stilling i samfundet og deres kamp for overlevelse. Problemerne skyldtes samfundsmæssige forhold, der kunne ændres.

«Foreningen til Præmiering af smaa renlige Hjem.»
 Indlæsningsarbejdet i Hjemmet.